

PARADIGME DE SECURITATE ÎN SECOLUL XXI

ELEMENTE DE SECURITATE SOCIETALĂ ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

Dragoș VETRESCU*

Abstract:

The paper analyses the threats that affect the societal dimension of modern security that are a product of the regionalization and integration movements present in the European Union. Knowing the fact that modern security cannot look at the international arena strictly using state centered lenses and in terms of military threats, the Copenhagen School has made was called the broadening and deepening of the security agenda. The most influential of their ideas was that of the societal dimension of security that refers to, „communities that carry an identity”- called societies. Under the effects of globalization what takes place is a complex process to redefine identities and transform its traditional carriers- the nation states. Looking at Europe, this process also implies regionalization inside the member states. Both of them- integration and regionalization- can generate a series of risks and threats for the member states, risks that are the object of this paper.

Keywords: societal security, identity, Copenhagen school

Conceptul de securitate societală

Securitatea societală reprezintă, în viziunea lui Ole Waever, „capacitatea unei societăți de a subzista în caracteristicile sale esențiale în circumstanțe fluctuante și în fața amenințărilor posibile sau prezente” (Weaver, Buzan, Kelstrup & Lemaitre, 1993, p. 213). Dacă statul era obiectul referent al dimensiunilor militară, politică, economică și de mediu ale securității, în cazul dimensiunii societale, acesta este însăși societatea (Weaver et al., 1993, p. 26) a cărei concept organizator este cel de identitate. Securitatea este amenințată atunci când „societățile percep o amenințare în termeni de identitate” (Weaver et al., 1993, p. 23), adică atunci când „diferite tipuri de comunități definesc o evoluție sau o posibilitate ca amenințare la adresa supraviețuirii lor ca și comunitate” (Buzan & Hansen, 2009, p. 119).

* Serviciul Român de Informații, vetrescu.dragos@gmail.com

Suprapunerea imperfectă dintre stat și societate a făcut posibilă și necesară securizarea identității ca valoare care trebuie apărută și a permis dezvoltarea conceptului de securitate a identității, necesitatea acestui demers fiind vizibilă cu precădere în cazurile în care granițele statale și cele societale nu coincid, de exemplu în cazul amenințărilor generate de stat la adresa minorităților naționale sau la „mobilizarea socială realizată de stat sau alți actori politici pentru a confrunta amenințări interne sau externe” (Buzan & Hansen, 2009, p. 213). Pentru prima oară era luată în considerare o cu totul altă categorie de amenințări și anume acelea pe care chiar statul le poate genera la adresa cetățenilor proprii.

În accepțiunea școlii de la Copenhaga (de altfel și în cea a lui Samuel Huntington) există două tipuri de societăți care participă la configurarea identității specifice a omului: comunitățile etnico-naționale și cele religioase. Desigur această abordare ridică problema deosebirii actorilor care dețin competența asigurării securității. Dacă în cazul celorlalte sectoare ale securității furnizor de securitate este statul sau alte organisme instituțional-politice similare, în cazul securității societale, după cum am văzut, statul întâmpină anumite dificultăți. Acțiunile statului pot fi generatoare de insecuritate societală, iar încercările de influențare a fibrei identitare într-un sens sau în altul (cu precădere în sensul omogenizării societale) nu sunt întotdeauna eficace, ele putând duce la puternice manifestări contracurent. În destule spații pe glob, și în special în țările din Lumea a Treia, nu există o suprapunere între interesele statului și nevoile comunităților încorporate.

În mod tradițional instituțiile care asigurau securitatea societății erau cele religioase. În Transilvania Evului Mediu trecerea la catolicism era o condiție a accederii în rândul nobilimii, deci în sânul unei etnii laterale, concept folosit de Smith (2000, p. 59). Convertirea echivala inclusiv cu trecerea de la un grup etnic la altul. În același sens credința ortodoxă a constituit axul în jurul căruia s-a centrat rezistența românilor la asimilare. În sectorul societal, actorii funcționali sunt cei care sunt creditați cu răspândirea și promovarea curentului național - elitele intelectuale (academii, institute), mass-media și nu în ultimul rând biserica.

Comunitățile de identitate sunt, argumentează Buzan, (pe urmele lui Benedict Anderson) comunități imaginate, auto-construite (Buzan, Waever. & de Wilde, 1998, p. 120) în care, deși factori obiectivi precum limba sau teritoriul pot fi implicați, acest lucru rămâne în cele din urmă o opțiune politică sau personală. Numai definind ce reprezintă o valoare în jurul căruia se coagulează comunitatea, în speță națiunea, putem identifica amenințările

la adresa identității acesteia, și decela punctul după care o națiune încetează să mai fie ea.

Buzan identifică trei mari tipuri de amenințări la adresa securității societale:

a) Migrația - poporul X este invadat sau diluat de influxuri ale poporului Y care vor face ca acesta să nu mai fie ce a fost, identitatea fiind afectată de modificarea compoziției populației.

b) Competiția orizontală - influența culturală și lingvistică a culturii vecine X va afecta identitatea poporului Y

c) Competiția verticală - oamenii vor înceta să se mai identifice ca poporul X datorită unui proiect integraționist (ex. Ex-Iugoslavia, sau Uniunea Europeană) sau secesionist „regionalist”(ex. Catalonia, Kurdistan). Deși un proiect este de natură centripetă și celălalt centrifugă, ambele reprezintă forme de competiție pe verticală argumentează autorii, pentru că ambele dezbate asupra cât de larg sau îngust trebuie să trasăm cercurile identității. (Buzan et al., 1998, p. 121)

O a patra amenințare, care are însă caracter ambivalent și din această cauză este menționată separat, o reprezintă depopularea. Cauzele acestui fenomen pot fi bolile, războiul, foametea, dezastrele naturale sau politicile de exterminare la care s-ar putea adăuga cauzele de natură economică fie că vorbim de oportunități sau nivel scăzut de trai și desigur declinul sporului natural. Depopularea are caracter ambivalent pentru că nu reprezintă o amenințare propriu-zisă la adresa identității unei societăți, ci, în primul rând, la adresa indivizilor, „purătorii” identității (amenințare în societate) (Buzan et al., 1998, p. 121). Ea devine o amenințare la adresa securității societale când amenință să distrugă societatea.

În contextul integrării europene, chestiunea societăților devine deosebit de pregnantă. Identitatea devine din ce în ce mai importantă într-o Europă în care granițele dispar. „Într-o Europă unită se vor bucura de securitate acele societăți naționale care reușesc să-și prezerve bazele moral-identitare.” (Sava, 2005, p. 252) În grila de analiză furnizată de școala de la Copenhaga putem afirma că integrarea în structuri suprastatale de tipul Uniunii poate fi interpretată drept implicând renunțarea la identitatea și suveranitatea națională, determinând fenomene circumscrise competiției verticale.

Nu numai renunțarea la identitate în favoarea unei identități supranaționale se încadrează în aceste dinamici, ci și exacerbarăa unor identități subnaționale/ale minorităților (în acest sens nu putem să nu reținem multitudinea discursurilor autonomiste sau chiar secesioniste care au

apărut în unele din statele UE). „Problema minorităților, națiunii și a Europei, spunea Buzan, a produs o constelație complexă de identități multistratificate”. (Buzan, 2000, p. 132).

Competiția orizontală este de asemenea favorizată de globalizare, de fluxurile de comunicație care permit partajarea bunurilor culturale și a informațiilor. Culturi altădată despărțite și între care interacțiunile se plasau la niveluri reduse sunt puse în conexiune permanentă prin intermediul noilor tehnologii. În timp, una poate să înceapă să imite modelul oferit de cealaltă, fără ca acesta din urmă să fie capabil să îndeplinească funcțiile securizatoare ale modelului propriu și destabilizând astfel arhitectura societală.

Integrarea europeană din perspectivă societală

Nevoia unei identități colective europene a fost conștientizată încă de la începuturile uniunii, o identitate comună fiind vitală „pentru evitarea fragmentării, haosului și conflictului de orice fel și asigurării coeziunii, subsidiarității și cooperării” (Pescaru, 2002, p. 212).

Prima menționare a identității europene într-un document european se găsește în Documentul referitor la identitatea europeană publicat de miniștrii de externe ai celor nouă state membre în 14 decembrie 1973 și adoptat la Copenhaga. În prologul acestuia se spune: „Cele nouă state membre sunt de acord că a venit timpul să elaborăm un document asupra identității europene care va servi pentru o definiție următoare a relațiilor acestora cu alte țări ale lumii, ca și responsabilitatea acestora și locul lor în politicile globale.

O definiție viitoare a identității europene se face necesară pentru:

- A include moștenirea comună, propriile interese și îndatoriri speciale ale țărilor membre, precum și gradul de unificare atins în Comunitate;
- A puncta gradul de coeziune deja atins, cu referire la restul lumii și la responsabilitățile rezultante;
- A lua în considerare natura dinamică a unificării europene.

(Declaration on European Identity, 1973)

Documentul vorbește foarte mult de nevoia de unitate în interiorul Uniunii (sintagma United Europe - Europa unită - apare de 7 ori în cele 22 de articole), „care a fost împinsă la dezbinare de istorie și de apărarea unor interese greșite și egoiste” (Declaration on European Identity, 1973). Unitatea este „o necesitate de bază pentru a asigura supraviețuirea civilizației comune” (art. 1). Se vorbește de păstrarea bogăției pe care o aduce varietatea culturilor

naționale și se arată care sunt elementele fundamentale ale identității europene: atitudinea față de viață, bazată pe hotărârea de a construi o societate care să vină în întâmpinarea nevoilor individului, apărarea principiilor democrației reprezentative, ale statului de drept și ale justiției sociale și care se bazează pe respectarea drepturilor omului.

Acest prim pas instituțional și stipulat într-un tratat care viza crearea unei identități europene împărtășite de locuitorii Uniunii a fost considerat suficient de multe dintre elitele europene. În acel moment toate popoarele Uniunii se aflau „sub aceeași umbrelă instituțională, politică și civică” (Pescaru, 2002, p. 202). Ceea ce urma era ca o identitate (în limbaj oficial cetățenie) să ia naștere din efectele dreptului comunitar. Această atitudine se baza pe ideea subordonării dimensiunii culturale în fața dimensiunilor economică sau politică. Se considera că realizarea unui cadru instituțional și juridic comun este destul pentru a antrena cu sine cultura și a genera, prin diverse procese de spill-over, o identitate comună. Instrumentarul instituțional de generare a identității comune a fost îmbogățit și cu moneda unică, care se constituie într-un important factor socio-psihologic sugerând existența unui spațiu cu privilegii și responsabilități comune. Cetățenia europeană nu a dat naștere prin sine unei identități comune la nivelul întregii Uniuni. Ba chiar, odată cu extinderea, a apărut pentru statele nou intrate ideea unei cetățenii de mână a doua, spre deosebire de comunitatea de drepturi și obligații proiectată. Identitatea care să justifice sacrificii și cedarea suveranității naționale în numele celei europene nu a apărut și chiar și cei mai euro-optimiști eurocrați au trebuit să admită că, pentru a exista cetățeni, trebuie întâi să existe o comunitate de care aceștia să aparțină. Factorii determinanți ai cetățeniei sunt apartenența și identificarea indivizilor cu o comunitate (Pescaru, 2002, p. 203-204), identitatea devine deci o dimensiune esențială în apariția unei cetățenii care să reflecte o realitate palpabilă.

Pornită ca o organizație cu un puternic profil economic, UE a creat și un profil uman specific, așa-numitul „om economic european”. Deocamdată acesta nu a putut fi încă depășit cu succes, cetățeanul european având în continuare un puternic profil politico-economic existând însă și o nevoie stringentă de identitate europeană care să fundamenteze creșterea solidarității.

Identitatea europeană se poate construi doar în raport cu celelalte identități, fie ele naționale sau culturale. Ole Waever afirma că integrarea Europeană nu este o chestiune de *raison d'état* ci de *raison de nation*. Succesul proiectului european este strâns legat de capacitatea națiunilor de a-și asigura propria supraviețuire, „o națiune va permite integrarea numai în măsura în

care este sigură că identitatea sa națională nu este în pericol, sau chiar că este întărită de contactul cu alte identități”(Waeber, 1995). Plecând de la teoria lui Anthony D. Smith, el vede identitatea europeană ca o sinteză obligatorie între națiunea civilă și cea etnică. Instituțiile europene vor adopta identificarea de tip civil, în timp ce națiunile Europene vor merge spre o identificare etnică care se va centra în jurul limbii (Waeber, 1995). „Europa Unită nu va putea deveni cu adevărat reală decât dacă va putea fi imaginată, în diferite moduri și în diferite situații istorice și culturale de un număr din ce în ce mai important de oameni.”(Bădescu, 2002, p. 83)

Dinamici identitare europene

a. Migrația ca amenințare societală

Barry Buzan, atunci când analizează amenințările domeniului societal, plasează migrația pe primul loc și nu fără motiv. Acesta se poate constitui într-o sursă de tensiuni mult mai directe și vizibile decât competiția identităților, după cum dovedesc și ultimele evoluții la nivelul Uniunii Europene. De altfel, spațiul comunitar este afectat în mare măsură de acest fenomen, putându-se vorbi de un binom- imigrația în Vest *versus* depopularea Estului.

Migrația este un fenomen complex, ce constă în deplasarea unor persoane dintr-o arie teritorială în alta, urmată de schimbarea domiciliului și/sau încadrarea într-o formă de activitate în zona de sosire (Rotariu, 1998, pp. 351-353). Pe scena internațională, ea nu reprezintă un fenomen nou. Se poate afirma că migrația este cea care a determinat apariția Imperiilor Lumii Antice și tot migrația este cea care le-a pus capăt. Din punct de vedere al securității însă migrația este o preocupare nouă și, așa cum am văzut, este una dintre amenințările societale.

Fenomenul implică așadar „transferul temporar sau definitiv al unei largi mase de populație dintr-o țară în alta”(Sava, 2005, 259).

Deși cauzele care determină mișcările migratorii sunt multiple, ele sunt atribuite, în general, procesului mai larg de suprapopulare. Acest termen desemnează de fapt „ruptura care se poate produce într-o țară sau în alta între cifra populației și resurse”(Roman, 2012, p. 16).

Oricare din abordările teoretice favorizăm, migrația este la bază expresia unor dezechilibre sociale între zone dezvoltate și zone mai puțin dezvoltate. Însă nu trebuie să echivalăm acest dezechilibru cu o necesitate reală de natură economică pe care o are societatea de primire. Giovanni Sartori considera că principala cauză a imigrației în spațiul european nu este cea economică, ci suprapopularea zonelor limitrofe, în special Africa și Orientul

Mijlociu. Europa nu are atât o necesitate economică stringentă, cât un nivel de trai foarte ridicat, ceea ce face ca până și săracii săi să nu accepte orice fel de slujbe. Astfel se explică paradoxul existenței unei rate ridicate a șomajului în statele europene, concomitent cu creșterea numărului imigranților (Andreescu, 2010, p. 144).

Între 1945 și 2000, în Europa de Vest au migrat peste 50 de milioane de persoane, 15% din populația actuală a Uniunii nefiind autohtonă. Până în 1990 procentul cetățenilor străini care locuiau cu forme legale în Uniune se plasa la un modest 4,5%. După 1990, destrămarea blocului comunist (deși nu a împlinit previziunile celor 25 de milioane de ruși care să invadeze Vestul) combinată cu conflictele din ex-Iugoslavia și afluxul de imigranți din Nordul Africii, au adus aproximativ 500.000 de imigranți/an. La nivelul anului 2010 per total, în Uniunea Europeană, procentul de imigranți era de aprox. 9,4%, însă în următorii 20 de ani, procentul ar putea ajunge la 30%, un cetățean din 3 al UE nemaifiind de origine europeană, „ceea ce echivalează, afirmă Ionel Nicu Sava, cu schimbarea compoziției societale a țărilor europene” (Sava, 2005, p. 259).

Migrația este o provocare la adresa societății europene care vizează două paliere:

1. La adresa statului bunăstării (welfare state) - care se bazează pe integrarea profundă a tuturor cetățenilor cărora li se acordă o protecție și asistență extinsă, plecând de la gratuitatea educației, sistem de asigurări de sănătate, ajutor social și până la drepturi politice și economice. Acest sistem a omogenizat societățile occidentale și a nivelat clivajele sociale prezente în ceea ce privește nivelul de trai, șomaj sau minorități. Desigur, apariția migranților a pus o oarecare presiune pe sistemul acesta, tendințele de blamare a imigranților fiind amplificate de înrăutățirea mediului economic în general și mai ales de criza din zona Euro.

2. La adresa identității - după cum remarca și Ionel Nicu Sava, o bună parte a imigranților, mai ales cei care sunt diferiți vizibil de autohtoni (prin culoarea pielii sau diverse trăsături rasiale) sunt considerați și se consideră deosebiți. Desigur, existența unei amenințări percepute la adresa identității nu produce doar efecte în plan simbolic, ci se repercutează direct în coeziunea și unitatea internă a națiunilor, acestea bazându-se pe o formă specifică, adesea de origine etnică a identității naționale.

Buzan arată că „pericolul reprezentat de migrație este în principal dependent de modul în care numărul relativ de imigranți interacționează cu capacitățile de absorbție și adaptare a societății” (Weaver et al., 1993, p. 45).

Capacitățile societății de absorbție și adaptare sunt legate atât de resursele financiare și logistice avute la dispoziție pentru a facilita adaptarea populațiilor alogene fără a sacrifica bunăstarea autohtonilor, dar într-o mare măsură și de mentalitatea publică și atitudinea față de imigranți. În acest sens există diferențe semnificative în ceea ce privește disponibilitățile de primire și atitudinea față de imigranți între Spania și Finlanda.

Prezența unui număr mare de imigranți poate avea un impact major asupra mediului european de securitate. Migrația afectează dreptul de a decide cine poate pătrunde, lucra și stabili pe teritoriul unui stat sau al unui grup de state. De asemenea, pe termen mediu și lung, migrația afectează compoziția etnică și rasială a populației, cultura publică, securitatea socială, locurile de muncă și ordinea publică (Sava, 2005, p. 259).

În Europa migrația a determinat ceea ce Castells desemnează prin „schizofrenia dintre imaginea de sine și noua realitate demografică” (Castells, 2010, p. 358). Deși procente de imigranți din Uniunea Europeană sunt în creștere și deja se profilează realitatea societăților multietnice, majoritatea europenilor continuă să tânjească după societăți omogene din punct de vedere etnic și cultural. Conform unui sondaj, aproximativ 53% dintre europeni consideră că imigrația a avut un impact foarte/preponderent negativ, față de doar 18% care apreciază impactul ca fiind foarte/preponderent pozitiv (Sondaj ISOP, 2011). De asemenea, conform altui sondaj de opinie 76% dintre europeni văd în creșterea numărului de imigranți o amenințare importantă sau foarte importantă pentru statele lor (Raport, 2006). În ceea ce privește momentul când numărul devine o amenințare serioasă, acesta variază în funcție de societăți și este determinat în principal de ponderea imigranților în totalul populației receptoare și distribuția spațială a imigranților (Stoica, 2011, 132).

b. Competiția identitară –noul profil de securitate al României; construcția identității europene expusă în strategia de securitate națională 2007

Țara noastră și-a exprimat și a internalizat în documentele oficiale, începând cu Constituția, profilul euroatlantic și adeziunea la valorile democratice presupuse de acest spațiu. Strategia de Securitate Națională a României (SSNR), încă neaprobată în Parlament, permite o introspecție în modul în care a fost gândită la nivelul decidenților politici implicați direct în aderarea României la Uniunea Europeană.

În primul rând, ceea ce remarcăm este subtitlul cu o tentă programatică a actului: „România Europeană, România Euroatlantică: pentru o viață mai bună într-o țară democratică, mai sigură și prosperă” (SSNR, 2007). Așadar premisele asigurării prosperității României rezidă în afirmarea profilului european și respectiv euro-atlantic al țării noastre, ceea ce „oferă țării noastre condiții favorabile dezvoltării economice și sociale accelerate” (SSNR, 2007).

Desigur acesta reprezintă o evoluție importantă față de strategia de securitate națională anterioară (Strategia), publicată în Monitorul Oficial în decembrie 2001, care nu vorbea de aceste dimensiuni. Pe de altă parte, dacă avem în vedere atât poziționarea geografică, cât și istoria uneori zbuciumată a țării noastre, nu putem să nu observăm că profilurile identitare menționate sunt încă în stadiu de proiect. De altfel caracterul de proiect identitar ni se relevă și din titlul capitolului 3 - Construirea noii identități europene și euroatlantice a României.

Pe de altă parte, trebuie să remarcăm că SSNR nu neglijează dimensiunea națională, întreaga construcție a noii identități realizându-se în cadrul unui „proiect național realist, îndrăzneț și pragmatic”. Spre deosebire de strategia precedentă, cea din 2007 menționează identitatea națională și termenii asociați de 14 ori, fiind vorba fie de necesitatea păstrării unei identități (atât a națiunii cât și a grupurilor etnice), cât și de necesitatea construcției unei noi dimensiuni a identității.

În primul capitol, intitulat „Premisele unui proiect național, realist, îndrăzneț și pragmatic”, se distinge între națiunea și statul român. Securitatea națională, se spune, este „condiția fundamentală a existenței națiunii și statului român (...) ea are ca domeniu de referință valorile, interesele și obiectivele naționale” (SSNR, 2007). Distincția acesta este utilă și vine în concordanță cu viziunile contemporane ale relației stat/națiune.

Ceea ce implică însă această formulare este că se poate construi o identitate regională care să o includă pe cea națională, dar care să fie și influențată de acesta. „Strategia de securitate națională a României urmărește promovarea, protecția și apărarea valorilor și intereselor naționale. Ele (valorile) constituie premisele pe baza cărora se construiește și se dezvoltă sistemul democratic de organizare și funcționare a societății, atât prin intermediul instituțiilor și organizațiilor guvernamentale și neguvernamentale, cât și prin acțiune civică” (SSNR, 2007). În accepțiunea strategiei, valorile naționale sunt elemente de natură spirituală, culturală și materială ce definesc identitatea românească prin a căror protejare și apărare

se asigură condițiile existenței și demnității cetățenilor și a statului român. Dacă elementul valoric este pretabil a fi apărat și este o condiție fundamentală a existenței și supraviețuirii statului și națiunii române, putem deduce că scăderile modelului valoric, destabilizarea acestuia constituie o amenințare gravă la adresa bazelor existenței primelor. Vulnerabilitățile trebuie atunci raportate la scăderea modelului valoric, or valorile aparțin unui model cultural (Ciocea, 2009, p. 85). Securizarea modelului cultural-valoric va duce, pe cale de consecință, la securizarea întregii construcții.

Pentru a putea observa consecințele scăderii modelului valoric trebuie să investigăm care este efectul interacțiunii dintre un model valoric supranațional, în speță european și unul național. Rezultatul aceste operațiuni îl reprezintă identificarea cazurilor în care există sau nu o amenințare de tipul competiției verticale. După cum s-a putut observa și atunci când am analizat emergența unei identități europene, nu s-a coagulat încă o poziție oficială cu privire la modul în care cetățeanul european se definește. Despre un model valoric european *sui generis* putem vorbi cel mult ca despre o potență. În aceste condiții, impactul asupra naționalului trebuie analizat din punctul de vedere al modului de articulare în viitor a europenității. Putem deosebi în scop analitic două ipostaze în care se poate afla un model valoric european, fiecare cu un impact specific:

1. o construcție hibridă, rezultat al globalizării, un model nearticulat, cu legături slabe și care înglobează nediferențiat o largă varietate de valori. Un astfel de model este facil caracterizat de o largă libertate de mișcare și cu posibilitatea de a incorpora nediferențiat valori din cele mai diverse. Sunt privilegiate valorile fundamentale și universale – dragostea, libertatea – care se pot aplica oricărei comunități, dar sunt investite cu o semnificație diferită de fiecare dintre acestea. Modelul este așadar în mod esențial unul abstract și ale cărui valori nu au o fundamentare în istoria trăită a societăților. Aceste trăsături îl fac atractiv și accesibil, însă nu și stabil. Un astfel de model nu este înrădăcinat în experiența comunității și nu îi oferă acesteia aceleași puncte de reper și grile de analiză. Cultura hibridă este un substitut slab și care eșuează în a construi coeziunea necesară unei societăți. Mai mult, fiind extrem de versatilă și ușor comunicabilă prin mass-media, ea poate să se infiltreze și să insecurizeze un model valoric. Dar o astfel de opțiune este profund insecurizantă pe termen lung pentru toate națiunile componente care ar consimți-o. Ea nu poate înlocui cultura națională, nu generează o cultură europeană reală și este lipsită de adâncimea necesară pentru a susține

integrarea mai profundă. Nu trebuie pierdut din vedere și potențialul crescut de a genera mișcări naționaliste și antieuropene.

2. un model valoric autentic și bine articulat - un astfel de model încă este în construcție și, așa cum am văzut anterior, există vii dezbateri în legătură cu componența acestuia. Mai mult, istoria țărilor europene este una presărată de conflicte și de prea puține momente în care statele au fost unite. Un astfel de exemplu este reprezentat de cruciade sau de apărarea împotriva pericolului otoman, însă astfel de exemple istorice nu sunt utilizabile pentru a susține discursiv demersurile de creare a unei identități comune. Un alt factor care trebuie luat în considerare este remanența la nivel statal a unor viziuni contradictorii asupra unor evenimente istorice.

Totuși, o construcție europeană autentică este posibilă chiar și în lipsa unor măsuri concrete măcar sub impactul trecerii timpului.

Dacă în cazul modelului hibrid amenințările sunt mai ușor de deosebit, în cazul celui de-al doilea model, unul articulat, Mălina Ciocea deosebește două surse posibile de amenințare: descifrarea incorectă a acestuia sau contradicția între acesta și modelul național (2009, 98). Primul caz se traduce în adoptarea unor măsuri neconcordante mai ales pe palier juridic sau în materie de politică externă. Împotriva acestor derapaje însăși organizația răspunde prin intermediul organismelor anume desemnate. Cel de-al doilea caz impune o analiză din partea statelor care doresc să adere, care să evidențieze congruența sau, după caz, necongruența celor două modele. Dacă se constată necongruența, trebuie ca societatea să decidă dacă este sau nu dispusă să renunțe la valorile necongruente.

c. Între identitate și conflict

Al treilea aspect pe care trebuie să îl abordăm în analiza dimensiunii societale a securității naționale este reprezentat de competiția identităților în interiorul statului. În interiorul Uniunii Europene dinamica care pot fi atribuite competiției orizontale a identităților sunt mai puțin pregnante și vizibile decât competiția verticală între identitatea europeană și cea națională, mult dezbătută. O excepție notabilă este desigur resurgența minorităților etnice și afirmarea subsecventă a identităților lor separate. Orice strategie care vizează asigurarea identității proprii, fie că aparține majorității sau unei minorități, creează insecuritate pentru celălalt, ceea ce dă naștere dilemei de securitate societală.

Dilema de securitate societală a fost anunțată de Barry Buzan, însă nu a reprezentat un obiect de studiu în sine până în perioada foarte recentă,

exemplificativ fiind studiul realizat de Paul Roe (2005, 2-3). Acesta identifică trei forme ale dilemei de securitate:

1. de tip strâns (tight) - desemnează situația în care interesele actorilor sunt de fapt compatibile, însă aceștia percep eronat natura relației dintre ei și acționează în consecință. Astfel de erori de percepție pot fi soluționate prin identificarea și comunicarea acesteia. Roe consideră că acesta a fost cazul conflictului de la Târgu Mureș din primăvara anului 1990.

2. de tip obișnuit (regular) - desemnează situația în care actorii sunt interesați să își asigure propria securitate (security-seekers) însă în acest caz interesele nu mai sunt compatibile. Securitatea unuia necesitând insecuritatea celuilalt.

3. de tip larg (loose) - desemnează situația în care statele sunt obligate sau descurajate să aplice politici agresive în funcție de partea care are avantajul - ofensiva sau defensivă. Acestea sunt cel mai adesea greu de distins și soluționate.

Dincolo de existența unui anumit tip al dilemei de securitate societală, Roe afirmă că, pentru a exista posibilitatea degenerării într-un conflict interetnic real, trebuie să ne aflăm în prezența unor factori preexistenți (Roe, 2005). Aceștia sunt identificați de J. Kaufman în condițiile care pot genera ostilitatea intergrup. Pe aceștia îi putem identifica și în relație cu țara noastră în ceea ce privește relațiile româno-maghiare:

1. O afinitate externă problematică. Relațiile interetnice în tot spațiul est-european poate fi apreciat ca fiind cel puțin problematice. Multe comunitățile minorităților naționale au luat naștere fie ca urmare a unor schimbări dramatice ale granițelor, sau a unor relocări masive ale populației, ambele situații lăsând statele și comunitățile minoritare în situații dificile. Pe de o parte, statele poartă o responsabilitate pe plan intern, trebuind să se abțină de la orice formă de discriminare, dar și o responsabilitate externă, pentru grupurile conaționale aflate pe teritoriul altor state.

Dacă statele aleg să urmărească politicile de susținere a minorităților în mod agresiv și fără a lua în considerare și interesele statelor vecine, acest lucru poate duce la tensionarea puternică a climatului interetnic. Analizând evoluția politicii Ungariei în ceea ce privește minoritățile înrudite (kin minorities) putem observa prezența și chiar creșterea îngrijorătoare a măsurilor care nu iau în considerare acomodarea intereselor statelor vecine. Astfel de măsuri pot fi considerate legea cetățeniei sau sprijinul activ pe care autoritățile maghiare îl acordă unor formațiuni politice din țările vecine precum și pentru reabilitarea unor figuri istorice controversate. Mai mult,

unele poziții pe care oficiali maghiari le-au avut, fie că vorbim de recomandarea de a schimba Constituția României pentru a acomoda o anumită formă de autonomie, fie în apelurile la autoguvernare în regiunea Transcarpatica, profitând de conflictul din Ucraina, pot fi asimilate amestecului în treburile interne ale altui stat.

2. Dominația istorică a unui grup asupra altuia. Mutațiile care s-au repetat cu rapiditate în ceea ce privește teritoriile care sunt conlocuite de reprezentanții mai multor grupuri naționale reprezintă o realitate istorică pentru țara noastră. Românii care au locuit în Transilvania au avut, pentru o mare perioadă de timp, o poziție inferioară în raport cu naționalitățile conlocuitoare. Aceasta situație s-a schimbat pentru prima oară la sfârșitul Primului Război Mondial, din nou la începutul celui de-al doilea, pentru a fi restabilită în aranjamentele care au marcat finalul conflagrației mondiale. Desigur nici una dintre aceste modificări nu a fost una lipsită de probleme, mutațiile demografice și teritoriale fiind cicatrizante. Abuzurile și extremismul care au însoțit adesea aceste schimbări au oferit ambelor comunități un suport puternic pentru discursul extremist sau xenofob.

3. Prezența unor stereotipuri etnice negative. Orice locuitor al țării noastre poate să enumere o serie de stereotipuri și injurii care îl înfățișează într-o lumină negativă pe celălalt, fie că aparține unei minorități sau majorității. Stereotipuri ca românii sunt „leneși” sau „țărani necivilizați” sau că ungurii vor „să ne fure Transilvania” sau „refuză să vorbească românește”, însă în același timp „românul de rând se înțelege cu maghiarul de rând însă politicienii sunt cei care îi învrăjlesc”, demonstrează existența a numeroase discursuri despre celălalt și percepții reale sau nu. Un sondaj realizat de institutul IRES (2013), care abordează percepțiile populației cu privire la relațiile cu etnicii de alte naționalități, arată că un număr de 41% din respondenți considerau Ungaria ca fiind un inamic al țării noastre. Pe de altă parte 58% dintre aceștia apreciau relațiile cu minoritatea maghiară ca fiind bune și aproape trei pătrimi aveau o părere bună/foarte bună despre maghiarii din România.

Pe lângă concluziile pe care le putem face pe baza studiului, prin prisma studiului putem observa că între cele două comunități nu există o ură viscerală, insurmontabilă, așa cum este prezentată de anumite părți interesate. De asemenea, comunitatea locală nu este îndeobște considerată drept instrument al unei puteri străine, relațiile cu aceasta fiind substanțial mai bune decât cele cu statul vecin. Desigur, ambele relații nu sunt mai presus de îmbunătățire, aspect identificabil la nivelul discursului comun.

4. Conflictul asupra simbolurilor etnice. Simbolurile etnice și modul în care se poate face uz de acestea sunt, în absența unor prevederi legislative clare, subiecte ale unor dezbateri aprinse. Simbolurile sunt, așa cum afirmă Anthony D. Smith, „cele mai puternice și durabile expresii ale naționalismului” (Smith, 1991, p. 77) și, prin urmare, pot concretiza o plajă largă a idealurilor naționale. Uzul și chiar abuzul simbolurilor naționale pot facilita o formă a mobilizării sociale a populației greu de atins prin alte mijloace. Cel mai important simbol etnic, care a fost sursă constantă de conflict încă de la creare, este „steagul secuiesc”. La începutul anului 2013, decizia de a interzice utilizarea acestui simbol etnic în județele Harghita și Covasna a determinat apariția unui astfel de conflict simbolic, desemnat în mod sugestiv „războiul steagurilor” și alimentat puternic de declarații inflamatorii de ambele părți.

Astfel de conflicte au o periculozitate inerentă datorată mai ales ușurinței cu care pot fi generate în cazul în care găsesc condițiile preexistente necesare. Dacă ne referim la dilema de securitate existentă pe teritoriul țării noastre, aceasta este, consider, de tip strâns, interesele societale fiind compatibile. O identitate regională nu trebuie în mod automat să submineze existența celei naționale, însă negocierea naturii și limitelor acesteia ar trebui lăsate în sarcina comunității. Intervenția unui stat, fie el și înrudit, folosirea simbolurilor etnice în scopuri politice și discursurile inflamatoare pot manipula societățile în a considera interesele ca fiind incompatibile și drept urmare a desconsidera necesitățile de securitate ale celuilalt. Această formă a dilemei de securitate este de tip obișnuit, mult mai dificil de gestionat și cu atât mai mult de rezolvat.

Concluzii

La sfârșitul secolului al XIX-lea Ernest Renan prevedea dispariția națiunilor „Națiunile nu sunt eterne, afirma el, au avut un început și vor avea un sfârșit, vor fi probabil înlocuite de o confederație Europeană”. De atunci dispariția națiunilor a mai fost profețită de nenumărate ori fără a fi martori ai dispariției vreuneia. Până în prezent, toate proiectele integraționiste supranaționale s-au destrămat. Uniunea Europeană trebuie să fie gândită în cadrul și cu instrumentarul avut la dispoziție și nu după vreo ideologie iar pan-naționalismul este cu siguranță o ideologie. Europa nu poate fi o super-națiune, ea nu poate să recreeze traseul Statelor Unite ale Americii pentru că nu are la dispoziție etnia deterritorializată și nici nu își permite să îl urmeze pe cel al Uniunii Sovietice. Istoria ne învață că ideologia este un liant social prost.

Națiunea astăzi rămâne mereu în actualitate, chiar dacă suportul său tradițional – statul - se confruntă cu mari transformări. Națiunea modernă nu mai poate fi suportul și motivația xenofobiei sau a încălcărilor drepturilor omului în virtutea autorității supreme asupra unui teritoriu sau a preservării unor caracteristici considerate naționale, așa cum încă încearcă o parte a spectrului politic. Teoria etnosimbolistă a lui Anthony D. Smith are meritul de a arăta că națiunile au rădăcini premoderne de care trebuie să ținem cont, mai ales atunci când ne confruntăm cu elanuri demiurgice ce militează pentru ștergerea acestora în favoarea unei alte organizări. De asemenea, ce ne spune Smith este că națiunile au fost forme de organizare adaptate nevoilor cetățenilor și moderne pentru epocile în care și-au făcut apariția și, într-o mare măsură, mai sunt încă. Ele nu sunt organisme statice, închistate în tradiție și refractare la orice schimbare, chiar și în bine, ci preiau dinamismul timpurilor. Așa cum la apariție erau un instrument de afirmare și garantare a drepturilor omului, o ideologie avansată pentru perioadă, și în post modernitate națiunea este chemată să se adapteze și să își găsească locul. Cercetarea de față mă face să opinez că națiunea are toate instrumentele necesare pentru a realiza acest deziderat și că națiunea va rămâne o sursă fundamentală de identificare, cel puțin pentru spațiul european, iar o altă arhitectură în acest sens se poate dezvolta doar luând în considerare caracteristicile naționale.

Așadar, globalizarea și integrarea europeană nu conduc la dispariția națiunii, ci mai degrabă permit constituirea unor comunități de națiuni apropiate prin valori împărtășite și unite prin încredere. Apropierea și cunoașterea permit articularea unei identități europene însă cu păstrarea originii. O Europă gândită ca un creuzet în care sunt puse 28 de identități naționale care se pierd într-o masă amorfă legată lax prin respectul unor valori abstracte nu este ancorată în realitate și nu are sorți de izbândă. Mai mult, ea devine o veritabilă amenințare la adresa securității societăților componente care trebuie și vor lua măsuri de autoprotecție. Integrarea mai profundă rămâne în mare măsură atât o chestiune legată de capacitatea de a comunica și transmite, a face accesibil și atractiv proiectul Uniunii, dar și una legată pur și simplu de acumulările istorice. Coabitarea lasă, chiar și în cazul nefast al disoluției ulterioare, comunități apropiate, care împărtășesc experiențe și culturi. În acest sens, se face referire, spre exemplu, la iugo-sfera și iugo-nostalgia care au rămas în urma dezmembrării Iugoslaviei.

În ceea ce privește paradigma modernă de securitate, articolul de față și-a propus să fie mai curând o justificare a necesității aplecării cu mare

atenție asupra dimensiunii societale a securității. Este argumentabil că în acest sector se produc cele mai mari schimbări și este necesar acum, mai mult ca niciodată, să înțelegem care sunt resorturile de organizare a societății până unde schimbările sunt pozitive și unde începe insecuritatea. Răspunsurile societății la amenințări reale sau percepute sunt variate și deosebit de greu de anticipat. Odată stimulată dilema de securitate societală, ea devine greu de stopat cu adevărat, și efectele se repercutază pe termen lung. Părțile aflate într-un conflict identitar tind să trateze amenințările ca vizând însăși existența și supraviețuirea lor, iar astfel de răni se închid foarte greu. Demersul de cunoaștere a acestui sector nu este unul facil, mai ales având în vedere multidisciplinaritatea inerentă, dar și necesitatea de dezvoltare a unor instrumente de analiză cât mai potrivite. Este foarte dificil să vorbești, în cazul securității identitare, de o teorie unificatoare, care să fie aplicabilă în aceiași termeni tuturor societăților, de unde și dificultatea găsirii echilibrului între națiunile componente și Uniune, cel puțin pe acest segment. Cu toate acestea, efortul de a articula o construcție unitară de securitate, care să acomodeze aceste specificități, este de maximă importanță pentru a vorbi de o Uniune mai profundă dar și de o Uniune mai stabilă și mai adaptată nevoilor cetățenilor săi. Dinamicile circumscrise sectorului societal, inclusiv amenințările, reprezintă preocupări constante chiar dacă abordarea lor se face de pe alte paliere. Migrația, îmbătrânirea populației precum și emergența identității comune sau, din contră, resurgența secesionismelor, toate acestea au impact și trebuie gestionate pe termen lung și integrat la nivel european. Aceste probleme nu își pot găsi soluția decât prin colaborarea între statele membre și reclamă discuții serioase referitoare la ce înseamnă a fi european și până unde suntem dispuși să mergem pentru a ne apăra valorile comune.

Pentru țara noastră nu putem să nu remarcăm complexitatea acestei dimensiuni, existența tuturor amenințărilor precum și particularitățile inerente ale acestora. Este necesar în acest sens să ne aplecăm cu mare atenție asupra evoluțiilor sectorului, având în minte că acestea nu se formează și nu se rezolvă în intervale scurte de timp. Faptul că spectrul naționalismului și a secesionismului este scos din cutie cu precădere în preajma alegerilor electorale (și nu constant) nu este o justificare de nici un fel. Particularitatea conflictelor identitare este că actorul securizator, cel care decide ce anume este amenințare, nu este neapărat investit formal cu putere politică, ci este exponentul ideilor grupului. În atari condiții, faptul că actori politici fac uz de această conflictualitate doar în preajma alegerilor nu înseamnă că stimularea periodică nu poate da naștere unor terțe persoane care să aibă o activitate

continuă și observăm deja un trend în acest sens. Nu trebuie să ignorăm nici potențialul de *spill over*, translatarea conflictului către alte dimensiuni de unde poate să degenereze precum și posibilitățile largi de generare a unor tensiuni pe care le oferă rețelele de socializare. Managementul amenințărilor la adresa identității poate fi gândit doar la nivel strategic și ar fi deosebit de utilă în acest sens dezvoltarea de documente programatice, care să vizeze soluționarea problemelor ridicate în acest sector al securității moderne.

Referințe bibliografice:

1. Bădescu, Ilie, Mihăilescu, Ioan, Zamfir, Elena et all. (coord). (2002) *Geopolitica integrării europene*, București: Editura Universității din București.
2. Buzan, Barry, Hansen, Lene. (2009). *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge: Cambridge University Press.
3. Buzan, Barry. (2000). *Popoarele, statele și teama*, Chișinău: Editura Cartier.
4. Buzan, Barry, Waever, Ole, De Wilde, Jaap. (1998). *Security: a new framework for analysis*. London: Lynne Rienner Publishers Inc.
5. Buzan, Barry. (1993). *Societal Security, State Security and Internationalization*, în Weaver, Ole, Buzan, Barry, Kelstrup, Morten, Lemaitre, Pierre. (1993). *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London: Pinter.
6. Canoy, Marcel, Beutin, Ricklef, Horvath, Anna; Hubert, Agnes, Lerais, Frederic, Smith, Peter, Sochacki, Myriam. (2006). *Migration and public perception*, Bureau of European Policy Advisers, European Commission, (Raport 2006), disponibil la http://ec.europa.eu/dgs/policy_advisers/publications/docs/bepa_migration_final_09_10_006_en.pdf
7. Castells, Manuel. (2010). *End of Millennium. The Information Age: Economy, Society, and Culture*, Wiley-Blackwell, Vol. III.
8. Chifu, Iulian, Nantoi, Oazu, Sushko, Oleksandr. (2008). *Securitate societală în regiunea trilateralei România-Ucraina-Republica Moldova*, București: Editura Curtea Veche.
9. Ciocea, Mălina. (2009). *Securitatea culturală. Dilema identității în lumea globală*, București: Editura Tritonic.
10. Dănișor, Dan Claudiu (coord.), (2010). *Dreptul la identitate*, București: Editura Universul Juridic.
11. *Declaration on European identity* (1973). Disponibil la http://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html, accesat pe 02.10.2014
12. *Strategia de securitate națională a României. Garantarea democrației și a libertăților fundamentale, dezvoltare economică și socială susținută și durabilă, aderare la NATO și integrare în Uniunea Europeană* (2001). București, disponibilă la http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=31060

13. *Strategia de Securitate Națională a României* (SSNR, 2007), disponibil la <http://www.presidency.ro/static/ordine/SSRN/SSRN.pdf>.
14. Sondaj IRES, (2013). Disponibil la <http://www.ires.com.ro/articol/225/prietenii--i-du%C8%99mani.-perceptii-asupra-rela%C8%9Biilor-interetnice-din-romania>
15. Sondaj ISOP, (2011). Disponibil la <https://www.ipsos-mori.com/Assets/Docs/Polls/ipsos-global-advisor-wave-22-immigration-july-2011.pdf>.
17. Roe, Paul. (2005). *Ethnic violence and the Societal Security Dilemma*, Routledge, New York and London: Routledge.
18. Roman, Monica (coord.). (2012). *Emigrația românească: implicații economice și demografice*, București: Editura ASE.
19. Sava, Ionel Nicu. (2005). *Studii de securitate*, București: Centrul român de studii regionale.
20. Smith Anthony D. (1991). *National Identity*, Londra: Penguin Books.
21. Smith, Anthony D. (2000). *Nations and Nationalism in a Global Era*, s.l., Polity Press.
22. Stoica, Ionel. (2011). *Tentația migrației: necesitate și oportunitate într-o lume globalizată*, București: Editura Militară.
23. Ștefănescu, Simona, Velicu, Anca, (2006) *Național și/sau european? reprezentări sociale ale identității în societatea românească actuală*, București: Editura Expert.
24. Waever, Ole (1995) Identity, integration, and security: solving the sovereignty puzzle in EU studies, *Journal of International Affairs*, 48(2): 1-43, disponibil la <http://www.thefreelibrary.com/Identity,+integration+and+security%3A+solving+the+sovereignty+puzzle+in...-a016714042> accesat 02.10.2014.
25. Zamfir, Cătălin, Vlăsceanu, Lazăr, (1998). *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel.